

[tranzitblog.hu](http://tranzitblog.hu)  
(<http://tranzitblog.hu>)

[magazin](http://tranzitblog.hu/categ)  
(<http://tranzitblog.hu/categ>)

[tranzit.hu](http://tranzitblog.hu/categ)  
(<http://tranzitblog.hu/categ>)

[tranzitblog téma](http://tranzitblog.hu/categ)  
(<http://tranzitblog.hu/categ>)

[videó](http://tranzitblog.hu/tag/vi)  
(<http://tranzitblog.hu/tag/vi>)

[tranzitblog archív](http://tranzitblog.hu/categ)  
(<http://tranzitblog.hu/categ>)

[Q keresés \(/kereses\)](#)

[szerzőink \(/szerzoink\)](#)

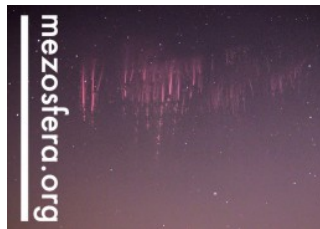
[rólunk \(/rolunk\)](#)

[tranzit.hu/aktualis](http://tranzit.hu/aktualis)  
([/aktualis](#))

[hírlevél](http://hu.tranzit.org/hu/ne)  
(<http://hu.tranzit.org/hu/ne>)

[f facebook](https://www.facebook.com/)  
(<https://www.facebook.com/>)

(<http://hu.tranzit.org/hu/naptar>)



(<http://mezosfera.org/>)

[Művészetelméleti és  
gyakorlati szabadiskola](http://tranzit.org/freeschool/)  
(<http://tranzit.org/freeschool/>)

[Parallel Chronologies  
An Archive of East  
European Exhibitions](http://tranzit.org/exhibitionarchi)  
(<http://tranzit.org/exhibitionarchi>)

[CURATORIAL  
DICTIONARY](https://curatorialdictionary.org/)  
(<https://curatorialdictionary.org/>)

[rendszer váltás  
– befejezetlen program](http://tranzit.org/posttransition/)  
(<http://tranzit.org/posttransition/>)

[tranzitblog.hu](http://tranzitblog.hu) (<http://tranzitblog.hu>)

Tomcsányi Sára (<http://tranzitblog.hu/author/tomcsanyai-sari/>), 2025-08-12  
(<http://tranzitblog.hu/kihangositott-varosi-diszletek-megforditott-utcafrontok-resztvevoi-elmenyek-a-2025-os-off-biennale-ket-projektje-kapcsan/>).

## Kihangosított városi díszletek, megfordított utcafrontok – Résztevői élmények a 2025-ös OFF-Biennálé két projektje kapcsán

A részvételiség a kortárs képzőművészet kikerülhetetlen fogalma; előfordulási szinterei művészeti manifesztumok, kurátori koncepciók, múzeumpedagógiai foglalkozások vagy elérni vágyott és a modern, naprakész intézmény státuszát jelentő célkitűzések. A részvételiség intézményi keretek között megvalósuló, vagy megvalósulni vágyó gyakorlatáról számos, külföldi- és hazai szakirodalom található<sup>[1]</sup>, azonban a múzeumi tereket elhagyva mintha magától értetődő lenne megvalósulásának sikere, ami talán az intézményi keretből való kiszakadás ígéretével magyarázható, ugyanakkor egybemosza a művészeti gyakorlatok épp azon területét, amely a legszerteágazóbb módon értelmezi a szóban forgó fogalmat. Az off terekben (és jelen esetben OFF-terekben) létrejövő részvételi gyakorlatoknak számos arca és formája van, eltérő bevonási sikerekkel. Ez az ideji OFF-Biennálé temérdek programjának már csak címeit végigolvasva is szembeűnő volt. Az alábbi projektek bemutatását a résztvevő szemével igyekszem értelmezni. A részvételiség esetemben a Biennálé egészét tekintve önkéntesi szerepben is megvalósult, ezen túl a fogalom sokrétűségében a szöveg keretei között a személyes tapasztalat és átélés lehetősége, a bevonódás sikerültsége foglalkoztat, ebből a szempontból értelmezem a továbbiakban.



(<http://tranzitblog.hu/wp-content/uploads/2025/08/sanghaj-utca-1.jpg>)

*Sanghaj utca. Józsefvárosi piac. Megvalósult az OFF-Biennálé keretében, 2025. Fotó: Vörös Judit*

### Csak sejtéssel tudok visszatekinteni – Sanghaj utca

A Useless Galeri, azaz Solymár Fanni és Petrányi Luca kurátori kollektívájának *Sanghaj utca* című projektje számomra az ideji OFF-Biennálé egyik legizgalmasabb projektje volt. A Józsefvárosi kínai piac világa nyílik meg három hangperformansz és egy intro által, amelyek elkészítésére Móró Zsófia, Paczolay Zsófia, Melykó Richárd és Illés Haibo képzőművészeket kérték fel a kurátorok (írom ezt jelen időben, mivel bár a Biennálé véget ért, de a hanganyagok továbbra is elérhetőek SoundCloudon, ha valaki szeretné átélni). A kurátori kollektíva már tavaly ősszel is foglalkozott a 8. kerület kulturális sokszínűségével a NÉP-SZÍN-HÁZ Járdafesztivál keretében, ahol a Népszínház utcában lévő boltokban és éttermekben valósult meg művészeti installációk. A *Sanghaj utca* esetében nem a megnyitón, hanem egy előre meghirdetett rendhagyó vezetésen vettem részt, amelyet Illés Haibo és Melykó Richárd tartottak – már ha vezetésnek nevezhetjük a kezdeti találkozást és az utána lévő kibeszélést. Tetszett ez a szabadság, amit így meghagytak a felfedezésre, elveszésre, bolyongásra, ugyanakkor volt egy biztos megérkezési pont, ahol tudtad, várnak. Ez pedig a Tiger Quan étterem volt, ahol a séta után a résztvevők megoszthatták tapasztalataikat.

De vissza az elejére: a Bárdi Autó felirat a találkozási pont, délutáni fény süt, sietni kell, hogy még minél több minden nyitva legyen. Haibo és Ricsi útbaigazítása után az intróban Petrányi Luca hangja jeleníti meg a hangfelvétel idejének síkját, itt még ugyanazt látjuk, mint ő a beszélés pillanatában. Így a jelenben mintha egy térkép *Őn itt áll* felirata aktiválna, összeér a különböző idősíkok Józsefvárosi piaca. Szőnyeg, függöny,



(<http://hu.tranzit.org/hu/kiadvan-tamas-80s>).

lakátextil bolt, „jó helyen vagy”, innen indulunk. De nem megyünk be az itteni kapun, tovább kell sétálni a piaccal párhuzamosan, kívül, míg Petrányi Luca a projekt koncepciójáról, a kívülállóság megtapasztalásáról és az idegenséghez való viszonyról beszél, mely olykor kiütözik a város szövetén a bevándorlók által létrehozott „fordított terek”, saját világok, jelen esetben a kínai vállalkozások által.<sup>[2]</sup> A *Sanghaj utca* projektben a megélhetésen túli összekötő erő keresése, a piac mint közösség szemlélése, az új országban való kapcsolatok kialakításának nehézsége és a magyarok erre való nyitottsága foglalkoztatta a kurátorokat. A leginkább első generációs bevándorlók kis- és nagykereskedései a 90-es évek eleje óta működnek itt, ezekben az években állítólag 40 000 kínai állampolgár érkezett Magyarországra,<sup>[3]</sup> a 2000-es évekig a kínai bevándorlás volt a legjelentősebb migrációs jelenség. Kínában a 80-as évek végi gazdasági válság miatt a kivándorlás révén egy másik országban jobb feltételek álltak rendelkezésre egy saját vállalkozás elindítására, sőt Magyarországra a jó üzleti lehetőségek miatt kincses országgént hívatkoztak. A nagyfokú bevándorlás a vízummentességnek volt köszönhető, valamint az anyaországuktól kapott vissza nem térítendő segélynek, melynek célja a kínai kereskedelem és árucikkek terjesztése<sup>[4]</sup> illetve a gyors meggazdagodáson túli fő motiváció a szabad családalapítás volt. A 90-es években ideérkezők hulláma 1992-ben csengett le, amikor az Antall-kormány visszaállította a kínai állampolgárok vízumkényszerét.<sup>[5]</sup> Az ideérkezők az olcsó bérleti díjaknak köszönhetően, a Józsefvárosi Piacon tudtak kereskedelmi tevékenységbe fogni, innen azonban már annak 2013-as részleges bezárása előtt elkezdtek áttelepülni a Kőbányai út másik oldalára, a Ganz-MÁVAG telepre. A piac kezdetét jelentő kínai diaszpóra mára egy sokszínű vállalkozói alakult.<sup>[6]</sup>



(<http://tranzitblog.hu/wp-content/uploads/2025/08/sanghaj2.jpg>).

*Sanghaj utca*. Józsefvárosi piac. Megvalósult az OFF-Biennálé keretében, 2025. Fotó: Kinter Alexandra

A projektben megjelenő anyagok/művek műfaja hangséta vagy -performansz, mely számomra egészen új, nem tudom, mire számítsak, hogyan lehet összehozni a különböző idősíkok folyását a hang által, illetve hogyan lesz valami fülhallgatókon keresztül performansz. A helyspecifikus hanganyag a piac területén belüli, lehetőleg egyéni sétára invitál, de az útvonal megszabása nélkül. Szabadon fel lehet fedezni a csarnokokat és a kinti területeket, útravalóul jó tanácsokat és figyelmeztetést kap a hallgató, valamint óva intést a gondolatokba való túlságos belemerüléstől, ugyanis a piac területén számos autó, tuktuk, robogó és sok egyéb jármű közlekedik nem a gyalogosok tempójához illeszkedve. Óvatosnak kell lenni a bábázkodással is, a piac munkaterület, nem művészeti projekthelyszín lekerekített sarkokkal és glettelt falakkal. Hasznosnak bizonyul a „ne vedd magadra, ha a helyiek gyanakvóan tekintenek rád” figyelmeztetés, ahogy a nem megbámulás és a tiszteletteljes nézés művészetének gyakorlása is egyfajta *unlearning* folyamatként értelmeződik, hiába egy magától értetődő emberi viszonyulás. Fülhallgatóval és látszólag cél nélkül, meg-meg állva, furcsa mozdulatokat végezve jó pár gyanakvó és kérdő tekintetet kap az ember.



(<http://tranzitblog.hu/wp-content/uploads/2025/08/image-1.jpeg>).

Sanghai utca. Józsefvárosi piac. Megvalósult az OFF-Biennálé keretében, 2025. Fotó: Vörös Judit

Az osztott üvegablakos "25-ös kisáruház" beszippant, az intro utáni első fejezet Paczolay Zsófi *Kőbánya expressz* című hanganyaga. Sorban haladok a lejátszással, bennem marad a szabálykövetés ritmusa a bevezető meghallgatása után, számomra logikusan, egymást tágabb perspektívából értelmezve épülnek egymásra a hangperformanzok. Újára indul a *Kőbánya Expressz*, a fájl borítóképén Hannah Montana-k mosolyognak torz módon a nejlón összegyűrődése alatt, milyen tárgy lehet ez, strandpapucs, frizbi, veszek el a gondolatok között, ahogy Paczolay Zsófi elmondja, hogy ő az utóbbi időben kilencszer veszett el a piacon. Öt fejezetre tagolódik ez a hanganyag, melyek mindegyikét más helyen kell meghallgatni, például egy szabadon álló széken, vagy ha az nem esik útba, akkor padkán, vagy egy falnak dőlve, mely erre az időre a mi helyünk lesz, az így élénk táruló életkép pedig a szabad szemlélődés állomása. Valóban sok üres hely van a piacon, de talán a délutáni időpont miatt érezhető a fáradtság a levegőben, nehéz olyan helyet találni, amit csak erre a kis időre birtokba merek venni, kóválygunk a többi résztvevővel a kétperces átkötő zenére. Végül a későbbi hanganyagokban visszaköszönő művirágos standnál huppanok le, kinéz az ott dolgozó a műanyag orchideák fölött, de nem szól semmit, meleg van és fülledtség. A fejezetek szabad asszociációk, látogatások lejegyzett jelenetei és gondolatai, mintha a piac vendégkönyvét olvasnám. „A szerelem érzését keresem”, hangzik el az első mondat, mely a helyiekkel való kapcsolatteremtési vágy kulcsa lehetne megrögzött romantikusoknak, az *Igazából szerelem* eleje jut eszembe. Azonban hiába visel egy árus „romantic soul” feliratú pulcsit a hanganyag idősíkjában, hiába ülök én is a romantikus beteljesülésért versengő művirágok között, elérhetetlennek tűnik az árusok életének ezen szeglete. Körbenézve a piac egy forgalmas részére kerültem, kisebb járművekre árut rakodnak, az árusok egymással beszélgetnek és nevetnek, miközben dobozokat nyomnak össze, nem vesznek rólam tudomást, él és lélegzik a piac. Fel is csendül a zene, áthelyezem a székhelyem egy matricatenger közepére egy kis sámlira, a csempe- és falmatricától a gyerekkori legféltebb zselés matricáig minden ott lóg pár négyzetméteren. Ki ragasztotta fel vajon ezeket és milyen megfontolás alapján keveredik egymással a zöld gombnyát cipelő Mikulás egy lekonyuló szájú rájával és brokkoli matricával, valamint egy esernyő -levél alatt sétáló kislánnyal és kislánnyal? Nincs itt vásárló, a matricák őre azonban szemmel tart. Könnyedén belemerülök a kínálat mint életkép elemzésébe, el is gondolkozom, hogy veszek egy csillagosat, de nincs nálam készpénz és már menni is kell tovább.



(<http://tranzitblog.hu/wp-content/uploads/2025/08/image.jpeg>)

Sanghai utca. Józsefvárosi piac. Megvalósult az OFF-Biennálé keretében, 2025. Fotó: Vörös Judit

A művirágáros stand a harmadik hanganyagban is előkerül, az árusról van szó, aki egy fiatal fiú, sajnálom, hogy most nem volt ott, egy idősebb nő árult helyette, mi lehet vele. A beszélő által említett részlet és a hely viszont a séta későbbi pontjain válik ismerőssé, úgymint a munkásszálló lebegő függőnye, a Tiger Quan éttermet körbevevő akácfák magányossága, a fehérnemű bolt kirakatában úszkáló, rózsaszín halak akvárium csendje. A megtalálás és a rácsodálkozás alól kivétel a Bermuda kaszinó és étterem, mely állítólag egykor óriási buliknak adott otthont, ezt nem találok meg. Rákereshetnék, de csalásnak érzem, a hang szerint úgyis csak egy kis jel jelzi, hogy itt volt, valamint egy Google értékelés, melyre 2014 óta nem érkezett válasz: „Magyarként mennyi esélyem van itt becsajozni?”. A negyedik fejezetben mintha összeérnének az időszövegek, a visszaemlékezés szerint délután van, már sokan pakolnak, hangzik el, felnézek és ugyanezt látom. Egy kinti területen vagyok, telefontokok elé ülök le egy viharvert, forgós irodai székre, alig van itt valahol ember, autó annál több. Az utolsó részhez vissza is megyek a csarnok fel nem fedezett folyosóira, itt is telefontokoknál állok meg, az árus reels videókat néz max hangerőn, hideg fény világítja meg az áruját, a plafon pókhálót fújja a délutáni szél. A hang által megelevenedő, majd a későbbi sétám során testet öltő, aszfalt alatt eltűnő, régi sínpárok és a „Szerelem Gyros” nevű vendéglátó egység más és más történetekről mesélnek. Utóbbi tulajja – derül ki a hangfelvételtől – évekkal ezelőtt Törökországból indult Svájc felé, mely út során Magyarországon beleszeretett egy nőbe és itt ragadt, most már fiuk, „szerelmük gyümölcse” szintén besegít a piros, műanyag asztalok között. Gyros húsba zárt romantika.



(<http://tranzitblog.hu/wp-content/uploads/2025/08/image-3.jpeg>)

A következő fájll meghallgatásáig minél messzebb kell sétálni, a luxustermékeket áruló részen kötök ki, itt mindenki frissen szerzett Gucci-ban sétál, az árusok kis beugrókban igyekeznek a betérőkre tukmálni portékájukat. A második hanganyag Móró Zsófia *Kórus* című alkotása, mely egy fiktív próbán keresztül meséli el a piacon működő kórus történetét. Visszatérő elem a felszólítás az ablakokon és ajtókon való behallgatásra, a kiszűrődő hangokra való figyelés gyakorlata, melyhez nem bizonyul jónak a helyszínválasztásom, túl hangos és nagy a tömeg, így nehezen tudom követni a hang utasításait. A próbatermen belüli gyakorlatok utánzására hív: nagy levegő, majd a hangok formálásának utánzása, tempóra való lépés, hangzásba való, hűmmögés általi bekapcsolódás. A kórus tagjai általában maguk is kereskedők a piacon, de sokan nyugdíjasok, ők a kórus miatt jönnek ide. Meddig érhet el az anyaország keze? A Kínai Népköztársaság diaszpóra közösségekben terjeszti a nemzeti identitásképet a zenén keresztül, kihasználva a honvágycukat, meséli Móró Zsófia, majd felcsendül a *Hegyi dal* című népdal, kiderül, hogy a hagyományos kínai dallamok öt hangból állnak, nem hétből. Hiába a pentaton hangok, itt a piacon nyugati, Kodály módszerrel tanulnak énekelni, s így saját népdalaikat idegen hangzásban éneklék. Már a 2000-es évek óta működik itt közösség, pontosabb egy nőegylet, aminek tagjai olyan független nők, akik saját vállalkozásukat vezették a piacon. Az egylet adományokkal segítette a kőbányai iskolákat és gyermekotthonokat. A Józsefvárosi Piac Csillagfény kórusáról semmilyen információt se találni, valahol a valóság és képzelet határára helyezem őket. A vezetőjük a hanganyag szerint Pekingből ment Bécsbe, majd Magyarországra zenét tanulni, itt maradt majd később visszatért hazájába, ahol a Kodály módszert és a magyar népzeneét kínai iskolákban tanítja. A külföldön megszerzett és hazaszállított tudással egyébként a 80-as 90-es években sokáig jelentősen számolt a kínai gazdaság, ahogy a 20-25 millió külföldön élő kínai által hazautalt összegekkel is.<sup>[7]</sup> A történet csattanója, hogy a kórus egy amerikai zenei fesztivál fellépésén Magyarországot képviselte magyar népdalokat énekelve, népviseletben.



(<http://tranzitblog.hu/wp-content/uploads/2025/08/image-5.jpeg>)

Séta utáni találkozó a Tiger Quan levelezőben. Sanghaj utca. Józsefvárosi piac. Megvalósult az OFF-Biennálé keretében, 2025. Fotó: Vörös Judit

Az utolsó, *Ismeretlen anyatigrisek* című hangfájl készítői Illés Haibo és Melykó Richárd, melyben visszatérő elem a tigris motívuma, ugyanis a piac egykori neve is „Négy tigris” volt. Az alkotópáros instrukciói alapján finom, kis mozdulatokkal kapcsolódik be a hallgató a hangperformanszba, felemelt kisujjakkal, ujjakból formázott hidakkal, a piacon mozgó emberek fejét ujjakkal kitakarva. A felemelt jobb és bal kisujj között 8346 kilométer húzódik, ahogy Budapest és Sanghaj között. Kínában 2015-ig uralkodó egygyermekes politika a nem kívánt csecsemő lányok elhagyását okozta, akik vagy meghaltak, vagy külföldön fogadták őket örökbe, hangzik a hanganyagban. Haibo neve a tenger hullámát jelenti, amely Sanghajnál is hullámzik, innen származik állítólag, – mondja Vecsernyés Anna hangja –, vér szerinti anyja Magyarországon született meg, ő itt maradt egy csecsemőotthonban. 1998-ban, a tigris évében volt a legdurvább az egygyermekes politika, akkoriban a kínai nők a tengerentúlon hozták világra második gyermeküket – ezt a gyakorlatot születési turizmusnak nevezték. Haibo kapott kínai örökséget, „a nevét és testét megosztva”, lehetővé teszi a hallgatónak az „idegenség élményének” megközelítését. Richárddal egy személyes gyűjteményt hoztak létre az egygyermekes politika archívált propaganda felirataiból, Haibo felolvasásában ezek tagolják a performanszot, amit a mozdulatok által a hallgató teremt meg a térben. Hasonlóan az előző két

hanganyaghoz, itt is megjelennek visszatérő elemek, többször is bármekkora, eltakarásra alkalmas, üres falfelületeket kell keresni, melyek odaképzelt propaganda feliratok háttérévé válnak. Ezek felzaklatóak és megdöbbentőek, például „Az az erős gyermek, aki tervezett szülőség által születik meg”, vagy „A faj egészsége boldogságot okoz”. Ezek még felfoghatatlanabb színezetet kapnak a történeteket átélő hangján. Az általam véletlenszerűen választott falfelületek a lekopott, és immár fehér kirakatmatricától az egyik legforgalmasabb kis épület faláig terjednek, amely mellett megtalálom a megkopott síneket, melyeken gyerekek játszanak, távolabb egy kislány egy rózsaszín motoron hajt, más a szüleivel pakol, vagy mellettük sétál, akik bár telefonálnak, de ott a kezükben a játékok, vigyáznak rá.<sup>[8]</sup>

A séta ezen pontján már nagyon messzire keveredtünk sétatársammal, több kérdő és szemrehányó tekintetet kapunk az elszáguldó járművekből. A háttérben felsejlik a Ganz-MÁVAG Kolónia erődjellegű épülete, melyet 1908-ban építettek a gyári munkásoknak, akik később az üzem területén dolgoztak. Az épület körben zárt, csak kapukon lehet bejutni a terület közepére, ahol a MÁVAG Kultúrház található.

A piac itteni részén nem hivatalos utcaelnevezések segítik a tájékozódást, Vietnam út, Peking út, Isztambul út jelzi az áruk eredetét. A kihalt részen megállítjuk a felvételt, indulunk tovább, egy felújított árkádsorba érve indítjuk újra, itt látjuk meg a legelső hanganyagból ismerős piros halakat úszkálni egy akváriumban. Innen kiérve Liliom feliratú olasz divatbolt logóján kínai feliratok hirdetnek valamit egy kihívó anime karakterrel, szemben vörös lampionok hullámanak diszkrétén, fülünkben pedig a tenger hullámai.



(<http://tranzitblog.hu/wp-content/uploads/2025/08/image-4.jpeg>).

*Sanghaj utca. Józsefvárosi piac. Megvalósult az OFF-Biennálé keretében, 2025. Fotó: Vörös Judit*

A Tiger Quan levesező felé visz az út, könnyű megismerni, itt vannak egyedül fák a piac területén. A pultnál elkérjük a vendégkönyvet, hogy beleírhasassuk az élményeinket, azonban nem értik, azt hiszik, a panaszkönyvet kérjük, pedig még nem is rendeltünk semmit, zavartan, de még így is mosolyognak. Lehet, csak a megnyitón volt itt, senki nem tud róla semmit. A teraszon lévő asztalokhoz leülve kiderül, hogy mennyire más élmény volt a séta azoknak, aki még sosem jártak itt, mint például nekem, vagy annak, aki kiskorában többször is járt itt a családjával, ez újabb idősíkot hoz be a hanganyagok élményanyaga és a mostani átélés között a piac szövetében. Bár sok üzlet kizárólag nagykereskedésként működik, mindenki találhat valamit magának: mutatjuk egymásnak a séta során szerzett vásárfiát Haiboék kislányával, a

cukorkás, kamu Sonny Angel figurát és az epres, nyúlós mochit, nem tudom, ki irigyli jobban a másikat. Egyetértünk abban az asztal körül ülőkkel, hogy hiányzott egy outro fájl, ami ugyan benne volt a lejátszási listában, de nem volt hangja.

A hangséta vagy -performansz számomra a helytörténeti sétákkal szemben nem történeti és kultúrtörténeti adatokból rajzol térképet, hanem a hallgatót aktivizáló befogadási formákat mutat, melyek a kíváncsiságot alakítják olyan természetes nyitottsággá, amely az első lépés lehet a „fordított terekhez” való közelebb merészkedéshez, a szemlélés utáni beszélgetésekhez. Így működik a műfaját meghatározni kívánó hangperformansz szó is – kíváncsivá tesz és a befogadó részéről is igényli a részvételt – nem csak hallgatni kell, mint egy hangjáték vagy podcast esetében.<sup>[9]</sup> A levelezős beszélgetés outro hiányában lezárásá alakul, szedelődzködünk, húzzák le a rolókat, szedik be az árut, most már tényleg zár a piac. Már elinduláskor érzem, hogy vissza szeretnék jönni, egy látogatás nem érződik elégnek a „gigantikus offline temu” és saját fodrászattal, bankkal, távközlési szolgáltatásokkal rendelkező mikrováros világában.



(<http://tranzitblog.hu/wp-content/uploads/2025/08/image-2.jpeg>).

*Lili és Rut – egy kert feltárja titkait – kertbejárás esemény.* Megvalósult az OFF-Biennálé keretében, 2025. Fotó: Páder Petra

*„azt se tudtam mi az, hogy zsidó” – Lili és Rut – egy kert feltárja titkait – kertbejárás esemény*

A *Lili és Rut – egy kert feltárja titkait – kertbejárás esemény* a Városmajor utca 52 és 54-ben zajlott, pontosabban a köztük meghúzódo kertben, valamint az 54-es épület egyes belső helyszínein. A Biennálé keretében megrendezett második alkalmon vettem részt, mivel az első nagyon hamar betelt, érezhető volt a nagyfokú érdeklődés, nagyjából ötvenen vártuk a séta kezdetét a gyönyörű kert lombjai alatt. A kertbejárás Váradi Zsófia képzőművész projektje, aki nagynénjével, Preisich Katalinnal<sup>[10]</sup> várta az érkezőket. Utóbbi csendes, támogató erőként volt jelen, szavait, visszaemlékezéseit Váradi Zsófia tolmácsolta, hangja a *Kati a kertben* című filmben hallható<sup>[11]</sup>, melyből a tervek szerint dokumentumfilm készül. A film témája Katalin, a második világháborús ostromra egyedül emlékező családtag nyolcvan év utáni visszatérése a kertbe és a házba, ahol kislányként vészelte át a nyilas terrort és Budapest bombázását a családjával. A kertbejárás Váradi Zsófia tolmácsolásában családjuk történetének ezen szakaszának rekonstruálása, elmondása, továbbadása és a séta által bizonyos szinten újrajátszása is. A történetmesélés két egymás mellett élő nő, Sztello Lili és Lichter Rut alakjának középpontba állításával történik, korabeli visszaemlékezéseket és történelmi dokumentumokat felhasználva, melyek a családi történetek továbbélésének zálogai; lezárt hagyaték helyett szájhagyomány útján elmesélt élő történetek, amikkel valamit kezdeni kell. Váradi Zsófia anyai ági nagyszülei, Preisichék zsidó származásúak, a második világháború idején a Városmajor utcában laktak a Sztello-Árkay család háza mellett, amelyhez tartozó nagy kertben zajlik a bejárás jelentős része. Ennek lehetőségét az itt élő Mohácsi András szobrászművész nyitotta meg a művész előtt. Érdekeség, hogy Árkay Bertalan építész tervezte a Városmajori Jézus Szíve-plébániatemplomot, melynek belsejét felesége, Sztello Lili üvegablakai díszítik, előtte pedig 2022 óta a Mohácsi András által tervezett, a városmajori nyilas vérengzés áldozatainak emlékműve áll; itt ér össze a múlt és a jelen.



(<http://tranzitblog.hu/wp-content/uploads/2025/08/liliesrut.jpg>)

*Lili és Rut – egy kert feltárja titkait – kertbejárás esemény.* Megvalósult az OFF-Biennálé keretében, 2025. Fotó: Páder Petra

A kertbejárás során elmondott történet több forrásból táplálkozik – a nagyszülői szóbeli elbeszéléseken túl Zsófia nagyapja, a szintén építész Preisich Gábor bujkálás közben naponta írt feljegyzéseket egyfajta ostromnaplóként, melybe a mindennapokon túl a zsidótörvények életbe lépését és ezek családjára kiható következményeit jegyezte le. A másik fontos forrás későbbre datálódik, Preisich Gábor a nyolcvanas évek végén feleségével, Zsófia német származású nagymamájával, Lichter Ruttal közösen *Rut önéletrajza* címmel írt visszaemlékezést, egyúttal dekódolva az ostromnaplót is, melynek bizonyos rövidítései magyarázatot igényeltek. A séta során Rut önéletrajzából hangzik el a legtöbb idézet, és annak ellenére, hogy nehezen lehet megállapítani, hogy kinek a hangját halljuk, még ennyi év után is kihallatszik belőle a köztük lévő összhang. Ezek az információk a séta elején, a Kallina Mór által építtetett 54-es számú ház előtt hangzottak el, mely 1893-ban épült. A sétához segítséget jelentett egy infólap, melyet minden résztvevő megkapott és a két házat ábrázolta hátoldalán a bennük élők családfájával. A projekt nemcsak az *oral history* általi jelenbe hozás, hanem transzgenerációs traumafeldolgozás is.



(<http://tranzitblog.hu/wp-content/uploads/2025/08/image-6.jpeg>)

*Lili és Rut – egy kert feltárja titkait – kertbejárás esemény.* Megvalósult az OFF-Biennálé keretében, 2025. Fotó: Páder Petra

Az első állomás az Árkay-ház mögötti domb, itt bemutatásra kerülnek a történet főszereplői, a Kallina villa lakói, Sztelhó Lili üvegfestő és Árkay Bertalan építész, illetve az 52-es ház lakói, Preisichné Lichter Rut óvónő és férje, Preisich Gábor építész, valamint lányaik, Preisich Anikó és Katalin, akik az ostrom idején 6 és 4 évesek. A következő állomás az egykori, házak között meghúzódnó kerítés helye, ahonnan elénk tárulnak a két ház eltérései, melyek tükrözik az egykor benne élők sokféleségét: „Az 54. számú épület különleges eset. Igazából nem épület, hanem épületegyüttes: a telek két oldalára húztak házat, azok illeszkednek jobbról és balról a házsorba, középen pedig kert van, aminek túlsó végét az utca felől nem látni, meredek hegyoldalban folytatódik. Az épületrészeket árkádok kapcsolják össze. Hasonló árkádok, mint amelyek lenn a majornban a templom és a harangtorony, meg a templom és a kistemplom között húzódnak. Színházi díszletre hasonlít mindez, ha az utca túloldaláról szemléljük. Tagolt, változatos felületek, rengeteg fel- és eltűnési lehetőséggel. Ez az egyik legegényibb építmény az utcában. Nem véletlenül: Árkay Aladár műterme volt itt, tudatja az emléktábla. A kistemplomot ő tervezte, a nagyot pedig ő és a fia, Bertalan, közösen.”<sup>[12]</sup>

A kerítés választotta el egymástól Lichter Rut és Sztelhó Lili mindennapi valóságát, férjeik a kor fontos építészeiként ismerték egymást, sőt Preisich Gábor feljegyezte, hogy mikor zsidók már nem indulhattak építészeti pályázatokon, alkalmanként Árkay Bertalan segítségével, az ő neve alatt küldték be terveket. Arról azonban, hogy egymás szomszédai voltak, a történet kezdetén még nem volt tudomásuk. Az elbeszélés onnan indul, amikor a zsidóknak csillagos házba kellett költözniük, de a Preisich család úgy döntött, maradnak a Városmajor utcában, annak ellenére, hogy a nyilas párt 12. kerületi jelenléte feltűnően erős volt, nem sokkal odébb, a Városmajor utca 37. alatt hírhedt nyilas ház működött, illetve lakásuk fölött is egy nyilas őrnagy lakott. A helyzet fokozódásával Rut túlélési lehetőségeket keres családjának, így kerül kapcsolatba Sztelhó Gáborral, aki munkatársaival felajánlott lakásokban a Svájci Vöröskereszt ortalma alatt álló gyermekotthonokat létesít. Rut és Sztelhó Lili élete ekkor fonódik össze – Rut felkeresi a szomszédban élő Lilit, akiről feltételezi, rokonságban áll Sztelhó Gáborral, és akinek férje ekkor a fronton szolgál katonaként. Rut rábeszéli, hogy lakásukban és a pincében létesítsenek közös gyermekotthont. Lili kap az ötleten, mivel ettől férje számára is jó pontot remél, ugyanakkor annak akarata ellen cselekszik – Árkay Bertalan ugyanis nyilas. Sztelhó Gábor átadja nekik a Vöröskereszt védelmet jelentő igazolását, ágyakat, priccseket küld; a két ház közti kerítésbe ekkor vágják ajtót, hogy az utca érintése nélkül átjárhassanak egymáshoz, ennek helyén állunk a jelenben a nyári délutánon.

A séta következő állomásához a kert hátuljából a Kallina villa lépcsőházába vezet az út, ennek első emeleti lakását adta át Lili az otthon számára, itt a kanyargós lépcsősoron állva hallgatjuk tovább a történetet. Árkay Bertalan, hallva az otthon felállításáról, üzen Lilinek, hogy a zsidók hagyják el az otthont, csak az "árjak" maradhatnak. Sztéhlo Gábor megnyugtatja Lilit, abban egyeznek meg, hogy csak azok maradnak, akik már ott vannak, azonban még aznap küld három gyermeket. Az otthon lakóit nagyrészt tehát Sztéhlo Gábor küldi, de olyanok is jönnek, akik hallanak a védelmet jelentő helyről. Lili és Rut az otthon vezetőiként kapnak igazolványt, Preisich Gábor mint az otthon fűtője.

Ezután a többi résztvevővel a pincébe megyünk, ahol jelenleg egy grafikai nyomóműhely működik, szűk csigalépcső vezet ide. Itt az óvópince történeteinek lehetünk szem- és fültanúi, melyhez az akkor négyéves Kati visszaemlékezései is hozzájárulnak, megnyitva a tér- és idő burkait, szólásra bírva a falakat. A gyerekek itt aludtak fejtől lábig, az asszonyok pedig itt készítették az ételt. A séta kint, az árkádok alatt folytatódik, ahol rálátunk a forgalmas utcára. A nyilas kormány 1944. november 20-án azt az utasítást adja, hogy a budai vöröskeresztes otthonokban nem maradhatnak zsidók, át kell őket szállítani Pestre. Tárgyalások után a Vöröskereszt három hétnyi haladékat kap az intézkedés végrehajtására. „Ez számunkra az életet jelenti”, hangzik el Rut önéletrajzából. A Preisich család csak december 8-ig maradhat együtt az Árkay-villában, ezután Rut és Gábor pillanatnyi menedéket keresnek, később egy napon múlik az otthon kiürítése – a történet részletes leírása olvasható a projekt honlapján. Váradi Zsófia ehhez kapcsolódóan a séta végén hozzátette, most úgy gondolja, az egész gyermekotthon nem menekült volna meg, ha nincs Árkay Bertalan, akinek alakja igencsak negatív fényben tűnt fel eddig, és akit aztán később nem ítélték el a második világháború után, mert nem vett részt az erőszakos cselekményekben. Ambivalens szerepéről Zoltán Gábor is ír könyveiben, Váradi Zsófia szerint nélküle nem érdekelte volna a nyilasokat semmilyen védelmet jelentő pecsét, az Alma utcai zsidó szeretetotthon, a Maros utcai kórház és Bíró Dániel kórház területén végzett mészárlást látva csak ezzel tudja magyarázni családjának és az otthon lakóinak megmenekülését, köztük például a francia filmrendező, Peter Kassovitz is itt vészelte át ezeket a napokat. A séta a délutáni napfényes kertben zárul egy kőszobornál, ahol meghallgathatjuk, hogy mi lett a történet szereplőivel a háború után.<sup>[13]</sup>



(<http://tranzitblog.hu/wp-content/uploads/2025/08/image-7.jpeg>).

*Lili és Rut – egy kert feltárja titkait – kertbejárás esemény.* Megvalósult az OFF-Biennálé keretében, 2025. Fotó: Páder Petra

A józsefvárosi piaccal ellentétben a Városmajor utca környéket jól ismerem, errefelé nőttem fel, megszámlálhatatlanul sokszor haladtam rajta át, közelíttem meg különböző mellékutcákból, a Pasaréti úton beálló forgalmat elkerülő rejtékutakon autóval, gyalog, 128-as busszal, a Városmajor felől besétálva, nézve a templom tornyát, ami gyerekefjével érthetetlenül ugyanolyan, mint a Pasaréti Páduai Szent Antal Plébánia, ráadásul közel is vannak egymáshoz. A városmajori templomban nézni a betlehemes kezdetéig az üvegablakokon átszűrődő utolsó decemberi fénysugarakat, mennyire hasonlítanak ezek is a pasaréti társának üvegablakaihoz, most megtudni, hogy a pasaréti templom üvegablakait is Sztéhlo Lili készítette. Mennyire keveset tud az ember valójában azokról a helyekről, ahol felnőtt, nem is beszélve azokról az emberekről, akik előtte nézték ugyanazokat a tornyokat, vagy azok helyét, épülőfélben lévő falait. A kertbejárásom a családtagjaimmal vettem részt sok más jelenlévőhöz hasonlóan. Itt a piachoz hasonlóan a séta végén lehetett

kérdéseket feltenni, addig az odafigyelés, értelmezés és szemlélődés volt a meghatározó megközelítés, a séta után azonban feltételezésem szerint számos beszélgetésnek jelentettek kiindulópontot az itt átéltek – más családok hasonló, vagy eltérő, ezekben az években zajló múltjával és emlékeivel kapcsolatban. A *Sanghaj utcával* ellentétben a sétán kívül nem kellett mozgásra bírni a testünket, a helyszín által vonódtunk be, ezek jelentették a kapaszkodót a történetek elképzeléséhez és súlyának megértéséhez. Számomra mindkét alkalom létrehozta a performativitás élményét, és bár gyökeresen más történetet dolgoznak fel, mindkettőben hasonló az idegenség élményének színrevitele, az ezzel való szembenézés és interakcióba lépés, az ehhez való viszonyulás, aktivizálódás, melyeket az eseményeket követő kötetlen megbeszélés mozzanatai is erősítenek. Azért tartom ezt a két sétát az idei OFF-Biennálé kiemelkedő programjainak, mert lehetővé teszik az olyan dolgokról való beszédet, amelyeket alapvetően megkövült hallgatás övez: „arról, hogy mi zsidók vagyunk, arról sohasem esett szó” – hangzik el Preisich Katalin szájából a kisfilmben. És a *Sanghaj utcára* gondolva pedig képesek kapcsolatokat elindítani, első lépésként elgondolkodtató élmények általi viszony létrehozásával, mely a város különböző pontjait kapcsolja be az ismerőség vérkeringésébe. A városmajori kertben lévő büszthöz hasonlóan más kőszobrok is megmozdulhatnak és elmondhatják titkaikat, amelyekre csak ők emlékeznek. Ezek a programok képesek erre, élővé teszik az archívumok szereplőit és elérik, hogy más családok fényképalbumainak szereplői is, még ha külső narráció által is, de hangot kapjanak, kiszabadítva őket az örök hallgatásból, talán olykor az utolsó pillanatban.

---

**Tomcsányi Sára** 2025-ben végzett az ELTE esztétika mesterszakán, jelenleg a Magyar Képzőművészeti Egyetem kortárs művészetelméleti és kurátori ismeretek mesterképzés hallgatója. A Magyar Nemzeti Galéria tárlatvezetője és a Képező Galéria munkatársa, a Nincs Folyóirat Tanulmányrovatának szerkesztője. Kutatási területei az ökofeminista képzőművészet, a kortárs magyar prózairodalom női pozícióinak vizsgálata, valamint a marxista-feminista kritika szempontjainak és az apácaművészet módozatainak megjelenése a kortárs képzőművészetben.

---

[1] Vö. Frazon Zsófia (szerk.): *Nyitott múzeum. Együttműködés, részvétel, társadalmi múzeum*, Néprajzi Múzeum, Budapest, 2018. vagy Claire Bishop: *Radikális muzeológia, avagy mi a "kortárs" a kortárs művészeti múzeumokban? Dan Perjovschi rajzaival*, Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest, 2018.

[2] A magyarországi kínai közösség esetében ez a működés az élet más területein is zártan, rejtve működik a többségi társadalom számára. Saját intézményeik, óvodáik, iskoláik, templomaik, orvosi rendelők vannak, fontosak számukra az erősen hierarchizált családi kapcsolatok, melyek zártságát és összetartását a szociológusok a kínai társadalmat máig meghatározó konfuciuszi erkölcsi normarendszerrel magyarázzák. Zomborác Iván szerint ezért kívülről belecsöppenne csak felszínes benyomásokat lehet szerezni a magyarországi kínai közösség életéről. Vö. Zomborác Iván: *Egy gigantikus offline Temu Budapest közepén*, <https://www.forbes.hu/a-jo-elet/seta-a-kinai-negyedben-budapesten/> (<https://www.forbes.hu/a-jo-elet/seta-a-kinai-negyedben-budapesten/>). (Letöltés: 2025. 08. 01.)

[3] Ennek pontossága vitatható, ahogy a ma itt élő kínaiak száma is, mindkettőről erősen eltérő adatokat lehet találni. Vö. Előd Fruzsina, Csurgó Dénes: *Bejártuk a budapesti kínaiak zárt világát*, [https://index.hu/gazdasag/2018/09/16/tarsadalom\\_kinaiak\\_budapesten\\_longform\\_kinai\\_negyed/](https://index.hu/gazdasag/2018/09/16/tarsadalom_kinaiak_budapesten_longform_kinai_negyed/) ([https://index.hu/gazdasag/2018/09/16/tarsadalom\\_kinaiak\\_budapesten\\_longform\\_kinai\\_negyed/](https://index.hu/gazdasag/2018/09/16/tarsadalom_kinaiak_budapesten_longform_kinai_negyed/)). (Letöltés: 2025. 08. 02.)

[4] Morcsányi Elza, *Ázsia Budapesten, üzleti és gasztróélet Kőbányán*, Pesten innen, Budán túl podcast, 2023. április 19. <https://wlovebudapest.com/cikk/2023/04/19/latnivalok-es-kultura-pesten-innen-budan-tul-podcast-kinai-negyed-kiskina/> (<https://wlovebudapest.com/cikk/2023/04/19/latnivalok-es-kultura-pesten-innen-budan-tul-podcast-kinai-negyed-kiskina/>).

[5] Zomborác Iván: *Egy gigantikus offline Temu Budapest közepén*, <https://www.forbes.hu/a-jo-elet/seta-a-kinai-negyedben-budapesten/> (<https://www.forbes.hu/a-jo-elet/seta-a-kinai-negyedben-budapesten/>). (Letöltés: 2025. 08. 01.)

[6] A kilencvenes és a kétezres években érkező családoktól jól elkülöníthetők azok, akik a 2010-es években – a Rogán Antal nevével fémjelzett – letelepedési kötvényprogram segítségével érkeztek, ők például Kőbánya helyett inkább Zugló kertvárosi részét, illetve a 2. és a 3. kerületet preferálták.

[7] Morcsányi Elza, *Ázsia Budapesten, üzleti és gasztróélet Kőbányán*, Pesten innen, Budán túl podcast, 2023. április 19. <https://wlovebudapest.com/cikk/2023/04/19/latnivalok-es-kultura-pesten-innen-budan-tul-podcast-kinai-negyed-kiskina/> (<https://wlovebudapest.com/cikk/2023/04/19/latnivalok-es-kultura-pesten-innen-budan-tul-podcast-kinai-negyed-kiskina/>).

[8] Ma a Kínai Népköztársaság nem ismeri el a kettős állampolgárságot, részben ezzel magyarázható, hogy a Magyarországon élő kínaiak közül csak kevesen veszik fel a magyar állampolgárságot. „A kínai párok eldönthetik, hogy az itt született gyerekek magyar vagy kínai állampolgár legyen-e, és jellemzően az utóbbi mellett döntenek. Ezeket a gyerekeket gyakran hazaküldik a nagyszülőkhöz, és a szülei felváltva látogatják őket. Ám egyre gyakrabban fordul elő, hogy a Magyarországon felnövő kínai gyerekek 18 évesen felveszik a magyar állampolgárságot, ugyanis számukra már nem annyira vonzó heti hat-hét napon a reggeltől éjszakáig tartó munka, és sokkal több lehetőséget látnak egy EU-s útlevélben.” Előd Fruzsina, Csurgó Dénes: *Bejártuk a budapesti kínaiak zárt világát*, [https://index.hu/gazdasag/2018/09/16/tarsadalom\\_kinaiak\\_budapesten\\_longform\\_kinai\\_negyed/](https://index.hu/gazdasag/2018/09/16/tarsadalom_kinaiak_budapesten_longform_kinai_negyed/) ([https://index.hu/gazdasag/2018/09/16/tarsadalom\\_kinaiak\\_budapesten\\_longform\\_kinai\\_negyed/](https://index.hu/gazdasag/2018/09/16/tarsadalom_kinaiak_budapesten_longform_kinai_negyed/)) (Letöltés: 2025. 08. 02.)

[9] Ilyen műfajban is lehet izgalmas további anyagokra bukkanni, a fentebb említetteken túl például még Trinh Hai Dang diplomamunkájára, mely a Józsefvárosi Piac jövőjével foglalkozik. <https://epiteszforum.hu/egy-egesen-mas-ganz-negyed> (<https://epiteszforum.hu/egy-egesen-mas-ganz-negyed>)

[10] Preisich Katalin édesapjához, Preisich Gáborhoz hasonlóan maga is építész: Zöldi Anna: „*Bennünk is volt ambíció*” – Preisich Katalin építészetéről, munkákról, családról, 2023, <https://epiteszforum.hu/bennunk-is-volt-ambicio-preisich-katalin-epiteszetrol-munkakrol-csaladrol> (<https://epiteszforum.hu/bennunk-is-volt-ambicio-preisich-katalin-epiteszetrol-munkakrol-csaladrol>) (Letöltés: 2025. 08. 03.)

[11] *Kati a kertben*, 2024, <https://youtu.be/kG-5oN-1tY> (<https://youtu.be/kG-5oN-1tY>) (Letöltés: 2025. 08. 04.)

[12] Zoltán Gábor: *Szomszéd. Orgia előtt és után*, Kalligram kiadó, Budapest, 2018, 111.

[13] A projekt weboldala: <https://liliesrut.hu/liliesrut.html> (<https://liliesrut.hu/liliesrut.html>). A séta szövegének leírata itt olvasható: [https://www.liliesrut.hu/esemeny/20240922/20240922\\_kertszoveg.pdf](https://www.liliesrut.hu/esemeny/20240922/20240922_kertszoveg.pdf) ([https://www.liliesrut.hu/esemeny/20240922/20240922\\_kertszoveg.pdf](https://www.liliesrut.hu/esemeny/20240922/20240922_kertszoveg.pdf))

Kategória: [Egyéb](http://tranzitblog.hu/category/egyeb/) (<http://tranzitblog.hu/category/egyeb/>), [Inkluzivitás, kollaboráció, részvétel. Radikális tanulási folyamatok a művészetben](http://tranzitblog.hu/category/magazin/inkluzivitas-kollaboracio-reszvetel-radikalis-tanulasi-folyamatok-a-muveszetben/) (<http://tranzitblog.hu/category/magazin/inkluzivitas-kollaboracio-reszvetel-radikalis-tanulasi-folyamatok-a-muveszetben/>), [magazin](http://tranzitblog.hu/category/magazin/) (<http://tranzitblog.hu/category/magazin/>).



(<http://tranzitblog.hu/urban-camp-4/>)

**Urban Camp 4. Nyári művészeti tábor a Lehetőségek terében. Résztevői beszámoló**  
(<http://tranzitblog.hu/urban-camp-4/>)